

KELAJAKDAGI ATROF MUHIT MUAMMOLARI

Djurayeva Dilnoza Davron qizi

dots. Yashil iqtisodiyot va agrobiznes kafedrasi dotsenti, i.f.f.d

Buxoro davlat universiteti, ddjuraeva@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada atrof-muhit iqtisodiyotining asosiy tushunchalari, usullari va amaliyoti jarayonlari tahlil qilinadi, shuningdek, O‘zbekistonda ekologik barqarorlikni ta’minlash borasidagi tajriba va yondashuvlarni o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqot natijalari esa barqaror rivojlanishni ta’minlashga xizmat qiladi*

Kalit so‘zlar: *Ekologik barqarorlik, atrof-muhit iqtisodiyoti, ekologiya, barqaror rivojlanish strategiyasi, yashil iqtisodiyot konsepsiyasi, ekologik loyihani moliyalashtirish, islohot*

Аннотация. *В данной статье анализируются основные понятия, методы и практические процессы экологической экономики, а также изучается опыт и подходы к обеспечению экологической устойчивости в Узбекистане. Результаты исследования будут способствовать обеспечению устойчивого развития.*

Ключевые слова: *Экологическая устойчивость, экономика окружающей среды, экология, стратегия устойчивого развития, концепция зеленой экономики, финансирование экологических проектов, реформа*

Annotation. *This article discusses the role concepts, methods, and practical processes of ecological economics, and examines the experience and approaches to ensuring environmental sustainability in Uzbekistan. The results of this study will contribute to sustainable development.*

Key words: *Ecological sustainability, environmental economics, ecology, sustainable development strategy, green economy concept, environmental project financing, reform.*

Bugungi kunda atrof-muhit muammolari global darajada jiddiy e’tiborni talab qilmoqda. Aholi sonining o‘sishi, urbanizatsiya jarayonining tezlashuvi va iqtisodiy faoliyatning ortishi natijasida atrof-muhitning buzilishi, tabiiy resurslarning cheksiz ekspluatatsiyasi va ekologik muvozanatning buzilishi kuzatilmoqda. Bunday sharoitda atrof-muhit iqtisodiyotidagi inson faoliyati, uning tabiiy muhitga ta’sirini tahlil qilish, barqaror rivojlanishni ta’minlash va iqtisodiy-ijtimoiy jarayonlarni ekologik barqarorlik asosida tashkil etish bugungi kunning dolzarb masalasi bo‘lib, bo‘yicha muhim yo‘nalishlarni taklif etadi. O‘zbekiston ham ekologik barqarorlikni ta’minlash masalalarini davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylantirgan davlatlardan biridir. So‘nggi yillarda mamlakatda atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik holatni yaxshilash bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirildi. Jumladan: Barqaror rivojlanish strategiyasi: 2030-yilgacha O‘zbekistonning barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida ekologik barqarorlikni ta’minlash masalalari davlat strategik hujjatlariga kiritildi. “Yashil iqtisodiyotga o‘tish” konsepsiyasi tasdiqlandi, unda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, energiya samaradorligini oshirish va chiqindilarni qayta ishlash kabi masalalar belgilangan. Davlat ekologiya qo‘mitasi tomonidan

ekologik loyihalarni moliyalashtirish va nazorat qilish uchun maxsus fondlar tashkil etildi. 2021 yilda qabul qilingan “Ekologiya kodeksi” ekologik me’yorlarni aniq belgilab berdi va ularga rioya etilishini ta’minlash mexanizmlarini yaratdi.

Quyosh va shamol energetikasi sohasida yirik investitsion loyihalar amalga oshirilmoqda, jumladan, Toshkent va Samarqand viloyatlarida yirik quyosh elektr stansiyalari qurilishi boshlandi.

Tuproq va suv resurslarini muhofaza qilish: Sug‘orish tizimlarini modernizatsiya qilish va yerlarni degradatsiyadan saqlash bo‘yicha loyihalar amalga oshirilmoqda. Bu islohotlar mamlakatning iqtisodiy va ekologik barqarorligini ta’minlash, shuningdek, xalqaro ekologik majburiyatlarni bajarish yo‘lida muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, atrof-muhit iqtisodiyoti nafaqat mavjud resurslardan oqilona foydalanish, balki kelajak avlodlar uchun ularni saqlab qolish yo‘lida samarali yechimlarni taklif etadi.

Bugungi kunda dunyo hamjamiyati oldida turgan eng katta muammolardan biri — iqlim o‘zgarishi va ekologik muammolardir. Global isish, dengiz sathining ko‘tarilishi, qurg‘oqchilik, suv resurslarining kamayishi kabi hodisalar butun dunyoda kuzatilmoqda. BMT ma’lumotlariga ko‘ra, haroratning 1,5 daraja ko‘tarilishi global ekologik muvozanatni buzishi mumkin. Masalan, 2022-yilda issiqxona gazlari chiqindisi 37 milliard tonnaga yetdi⁷.

Ekologik muammolarning asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

Atmosferaga chiqarilayotgan issiqxona gazlarining miqdori ortishi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sanoat inqilobidan beri atmosferadagi karbonat anhidrid miqdori 47% ga oshgan⁸;

O‘rmonlarning kesilishi va ekologik degradatsiya. Masalan, Amazon o‘rmonlarida har yili 1,3 million gektar maydon yo‘q qilinadi;

Sanoat va transport tizimining ko‘plab chiqindilarni atmosferaga chiqarishi. Transport sektori global karbonat anhidrid emissiyasining 24 foizini tashkil etadi.

Shuningdek, Stiv Ormerod va Buyuk Britaniyaning Kardiff universitetidagi hamkasblari so‘nggi 25 yil davomida 14 ta Uels oqimining harorati va kislotalilik darajasini, shuningdek, u yerda yashovchi hasharotlarni kuzatib borishdi.

Kislota yomg‘irining kamayishi bilan ular ko‘plab hasharotlar turlarini ko‘rishni kutishgan. Ammo ularning topilmalari shuni ko‘rsatadiki, suv ekotizimlari kutilgandek tiklanmagan⁹. New Scientist nashrida mutaxassislar Ormerodning izlanishlarini yuqori baholab, bu tadqiqotlar iqlim o‘zgarishlarining boshqa ekologik muammolarni kuchaytirayotganini ko‘rsatadigan kengroq tendensiyaning bir qismi bo‘lishi mumkinligidan xavotir bildirishdi. Bu muammolarning oqibatlarini quyidagicha namoyon bo‘lmoqda:

Global haroratning oshishi tufayli qutb muzliklarining erishi va dengiz sathining ko‘tarilishi. Tadqiqotlarga ko‘ra, 2100-yilga kelib dengiz sathi 1,1 metr ga ko‘tarilishi mumkin ;

⁷ Global Carbon Project, 2022. <https://www.globalcarbonproject.org/>

⁸ NASA, 2023. <https://www.nasa.gov/nasas-2023-year-in-review/>

⁹ Chi Hong Lim, Bong Soon Lim, A. Reum Kim, Dong Uk Kim, Jae Won Seol, Jeong Hoon Pi, Hansol Lee, Chang Seok Lee, Chapter 7 - Climate change adaptation through ecological restoration, Natural Resources Conservation and Advances for Sustainability, 2022, Pages 151-172, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-822976-7.00013-2>.
(<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780128229767000132>)

Suv va oziq-ovqat ta’minotining buzilishi, qurg‘oqchilik va tabiiy ofatlar sonining ortishi. 2021-yilda dunyoda suv resurslarining tanqisligi 2 milliard odamga ta’sir ko‘rsatgan¹⁰.

O‘simlik va hayvonot turlarining yo‘qolishi va ekologik tizimlarning izdan chiqishi. Xalqaro tabiatni muhofaza qilish ittifoqiga (IUCN) ko‘ra¹¹, turlarning 28 foizi yo‘qolish xavfi ostida.

Tadqiqotlarga ko‘ra, 2030-yilga kelib qurg‘oqchilik tufayli 700 million odam ko‘chishga majbur bo‘lishi mumkin. Bu muammolarni bartaraf etishda global va mahalliy darajada hamkorlik zarur. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, global miqyosda ekologik muammolar keskinlashib bormoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, 2022-yilda issiqxona gazlari chiqindisi 37 milliard tonnadan oshgan bo‘lib, bu iqlim o‘zgarishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, global haroratning 1,5°C ga oshishi ekologik tizimlarga qaytarib bo‘lmas zarar yetkazishi mumkin.

Xalqaro tabiatni muhofaza qilish ittifoqi (IUCN) hisobotiga ko‘ra, dunyodagi biologik turlarning qariyb 28 foizi yo‘qolib ketish xavfi ostida. Bundan tashqari, suv resurslari tanqisligi allaqachon 2 milliarddan ortiq aholiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu ko‘rsatkichlar ekologik muammolar nafaqat tabiiy muhitga, balki global oziq-ovqat xavfsizligi va iqtisodiy barqarorlikka ham jiddiy tahdid solayotganini tasdiqlaydi.

O‘zbekiston misolida olib borilayotgan islohotlar, jumladan “Yashil iqtisodiyotga o‘tish” konsepsiyasi va 2030-yilgacha bo‘lgan barqaror rivojlanish strategiyasi, ekologik barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan muhim qadamlardan bo‘lib, xususan, qayta tiklanuvchi energiya loyihalarining kengaytirilishi va ekologik qonunchilikning mustahkamlanishi ijobiy natijalar berishi kutilmoqda. bugungi ekologik muammolar oddiy tabiiy jarayonlarning buzilishi emas, balki insoniyatning uzoq yillar davomida olib borgan nooqilona iqtisodiy faoliyatining bevosita natijasidir. Statistika ma’lumotlar — aynan, issiqxona gazlari hajmining ortishi, biologik xilma-xillikning qisqarishi va suv resurslari tanqisligining kuchayishi — mavjud rivojlanish modeli o‘z chegarasiga yetganini ko‘rsatadi. Tadqiqotda shuni alohida ta’kidlash mumkinki, ekologik inqiroz faqat ekologiya sohasi muammosi emas, balki iqtisodiy tizimning o‘zini qayta ko‘rib chiqishni talab qiladigan kompleks masaladir. Shu nuqtai nazardan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ilgari surilgan barqaror rivojlanish yondashuvi insoniyat uchun muqobil yo‘l sifatida qaraladi. O‘zbekiston tajribasi muallif tomonidan ijobiy baholanadi, chunki mamlakatda “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish va ekologik qonunchilikni kuchaytirish orqali ekologik muvozanatni tiklashga qaratilgan tizimli choralar ko‘rilmoqda. Biroq mavjud islohotlar hali yetarli emas va ularni chuqurlashtirish, ayniqsa amaliy ijro mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Shulardan kelib chiqqan holatda quyidagi yo‘nalishlarni ustuvor deb hisoblayman: **Iqtisodiy faoliyatni ekologik mezonlarga moslashtirish** – har bir ishlab chiqarish jarayonida resurs tejamlilik va chiqindi kamaytirish tamoyillari ustuvor bo‘lishi kerak. **Qayta tiklanuvchi energiyaga o‘tishni jadallashtirish** – bu nafaqat ekologik, balki uzoq muddatli iqtisodiy foyda keltiradi. **Suv va yer resurslarini boshqarishda innovatsion yondashuvlarni joriy etish** – ayniqsa qurg‘oqchil hududlar uchun bu strategik ahamiyatga

¹⁰ 2021 World Energy Outlook (WEO) . <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2021>

¹¹ <https://iucn.org/nature-2030>

ega. **Ekologik ong va madaniyatni shakllantirish** – muallif fikricha, aholining ekologik mas’uliyati oshmas ekan, hech qanday siyosat to‘liq samara bermaydi. **Ilmiy tadqiqotlar va xalqaro hamkorlikni kengaytirish** – global muammolarni faqat milliy darajada hal qilib bo‘lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.Global Carbon Project, 2022. <https://www.globalcarbonproject.org/>
- 2.NASA, 2023. <https://www.nasa.gov/nasas-2023-year-in-review/>
- 3.Chi Hong Lim, Bong Soon Lim, A. Reum Kim, Dong Uk Kim, Jae Won Seol, Jeong Hoon Pi, Hansol Lee, Chang Seok Lee, Chapter 7 - Climate change adaptation through ecological restoration, Natural Resources Conservation and Advances for Sustainability, 2022, Pages 151-172,
<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-822976-7.00013-2>.
(<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780128229767000132>)
- 4.2021 World Energy Outlook (WEO) . <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2021>
5. <https://iucn.org/nature-2030>